

פרחים צהובים וכחולים

מאת דויד לוי

בהודו, תת-יבשת המונה מליארד ושלוש מאות מליון נפשות, יש רק ארבע בתי ספר ולדורף פעילים, ושניים בהתהוות. דויד לוי, איש חינוך ולדורף וכותב, פגש בנשים שמקימות בית ספר חדש בניו דלהי, נשבה בקסמן ומביא את סיפורן

שירותים או מטבחונים, לא חנות. רק אדמה עירומה וזוהמה שאין לתאר. הדבר הראשון שהכה בחושיי היה הצחנה הנוראה, צחנת חולי ומוות. השני היה המחשבה שבמקום הזה חיים בני אדם. ואז הכה בי הדבר השלישי. כשנחפזתי לברוח, קלטו כמה מהם את הזר הפולש והתבוננו בו בשלווה. הנשים לבשו בגדים נאים, סרטיים נקיים בצבעים מרהיבים. הן היו יפות

למראה ולא הקרינו אומללות. הילדים השזופים צחקו והשתוללו כדרך כל הילדים. הגברים נראו נינוחים, עישנו סיגריות. אחר כך צילמתי את השכונה העלובה מן הגשר. חשבתי בלבי: מכל הטיול בהודו, דווקא זאת תהיה התמונה האחרונה במצלמה. השומר בבוטקה שבכניסה לבניין היפה בירך אותי בשלום. ניסיתי לשטוף מעליי את הצחנה, שכמו חדרה אל דרכי הנשימה ואל מתחת לעור. רק הבשורה המפתיעה שבישרה לי אילת גיטתי, הצליחה להסיח את דעתי: נְמִיטָה התקשרה והזמינה אותנו לביקור. יפה. לא התמונה מן הגשר תהיה האחרונה בכרטיס הזיכרון של המצלמה. בהודו, כנראה, דברים קורים (אם הם קורים) בזמן שלהם. ואני כבר שחררתי את הציפייה לפגוש את נְמִיטָה. עכשיו נקדים את המאוחר ונספר מעט על נְמִיטָה ועל פגישתנו אותה, ורק אחר כך נספר על נסיעתנו אליה. כשאני מספר על הודו, הדברים מסרבים להסתדר לפי סדר כרונולוגי. אין מוקדם ומאוחר בהודו.

תמונה מן הגשר

ת הימים האחרונים בטיולנו בהודו עשינו בְּנִיּוֹ דְלָהִי, בדירתם המרווחת והנאה של גיטתי ואחי, נחים ונהנים ממנעמי החיים המערביים לאחר שנדדנו מעט בהרי ההימליה. ביום שלפני הטיסה חזרה, יצאתי לשוטט בעיר העצומה הזאת, הבלתי מתקבלת על הדעת. בני הצעיר העדיף להישאר עם בְּנֵי הדודים שלו בבית הממוזג. בְּתִי טסה ארצה כמה ימים קודם לכן. עליתי על ריקשה ירוקה-צהובה חבוטה ונבלעתי אל העיר. רציתי לטייל באחד השווקים הידועים. הנהג הוריד אותי במקום אחר. אבל גם שם היה אפשר לשוטט, לקנות קטורת טובה, ללכת לאיבוד. ומה עוד יכול אדם לבקש. וכך מצאתי את עצמי במקום שלא דמיינתי כי אראה כמוהו. בשטחים שמתחת לגשר ומאחוריו הייתה שכונה. פחונים עקמומיים או מחסות מאולתרים, בתים בנויים למחצה, עשויים לבנים, פחים ויריעות. לא מים זורמים, לא חשמל, לא

נְמִיטָה

על נְמִיטָה סיפרה לי אילת מזמן, עוד כשבאה לביקור מולדת ובשיחות טלפון. בתחילה זה נשמע לי כסיפור מיסטי הודי. שם, בְּנֵי דְלָהִי, יש יוזמה של בית ספר ולדורף, אָאָרְמָבָה. יש מוֹרָה ויש קבוצת הורים. וגן ילדים קטנטן. בית ספר עדיין אין, אין מבנה, אין תלמידים, אבל יוזמה יש. אילת השתתפה בכמה מהמפגשים שלהם. התרשמה מעומק הדיונים, מן הצניעות של המרצים והמשתתפים, מאנושיותם.

נְמִיטָה נראית כמו אינטלקטואלית ממושקפת מן המניין, חיוכה עדין. אבל כשהיא מתחילה לדבר, ניצתת אש החזון בעיניה. היא מדברת מהר ובהתרגשות, מתוך אמונה פנימית עמוקה שמבקשת להתגשם. בתה הקטנה מתקרבלת בין זרועותיה. "גרנו בְּנִגְלוֹר", היא מספרת. בְּנִגְלוֹר היא עיר ההייטק. בתה כבר הייתה בת שנה. המחשבה שתשלח למערכת החינוך ההודית הרגילה הטרידה אותה. "צפיתי בתשדיר על ילדים בחינוך ולדורף (בְּנִגְלוֹר) ותהיתי איך החינוך הזה עובד". היא התקשרה שוב ושוב ולא הצליחה לתפוס אותם. "אבל יום אחד כשהייתי באמצע הרחוב, הם החזירו אליי צלצול ואמרו שהכשרה מתחילה מחר. אמרתי: אני לא רוצה שום הכשרה, אני רק רוצה להבין מהו החינוך הזה. אבל היה כה רועש והם לא שמעו אותי ורק אמרו: מחר מתחילה ההכשרה, פשוט בואי". למחרת נסעה. בלי להתכוון, נשארה לכל תקופת הכשרה, כשהתינוקת על זרועותיה. "מצא חן בעיניי מה ששמעתי", היא מסבירה. לאחר שההכשרה הסתיימה, התנדבה כ-8 חודשים בבית ספר רגיל. שם עזרה בכל עבודה, בספרייה, במשרד, בכיתות. בינתיים המשיכה בקריאת כתבי שטיינר על החינוך. "רציתי לראות כיצד נראה בית ספר ולדורף. נסעתי למוֹמְבֵי, הלכתי לבית ספר שהקימו שם, ושם הכרתי את אֲמִיטָה" (נפגוש אותה בהמשך סיפורנו). החברה שכן זוגה עובד בה הציעה להם לעבור לְדָלָהִי וכך נולד בלבה הרעיון להקים בית ספר בעיר הבירה.

כמה נתונים

בהודו כולה, המונה כמיליארד ושלוש מאות מיליון תושבים, יש 4 בתי ספר ולדורף בלבד: אחד במוֹמְבֵי, אחד בְּנִגְלוֹר ושניים בהֵיֶדְרָבְד. בית הספר

של נְמִיטָה הוא החמישי. בד בבד, בקצה האחר של דְלָהִי, פועלת עוד יוזמה, "אוֹקְטִי", גם היא בחיתוליה. שם לא ביקרנו. כלומר בהודו יש 4 בתי ספר ולדורף יסודיים מבוססים יחסית ושניים שזה עתה נולדו. לשם השוואה, בישראל, שבה כשמונה מיליוני תושבים, יש כבר 25 בתי ספר ולדורף. כפי שתסביר לנו בהמשך אֲנִנְדִי, המלווה את הקמת בית הספר, הורים רבים ומשרד החינוך ההודי נרתעים מחינוך ולדורף. הם חוששים שהוא יפריע לילדים להתקדם כלכלית ומקצועית בעתיד. כיוון שהמדינה אינה תומכת כספית, נאלצים המורים להסתפק במשכורות צנועות – ועדיין, בעיקר הורים מבוססים כלכלית יכולים להרשות לעצמם לשלוח את ילדם לוולדורף. אמנם גם הורים שידם אינה משגת מתקבלים, אם הם רוצים. ואולם מספרם זעום, כי מרביתם רואים בחינוך הזה סיכון רב מדי לעתידו הכלכלי של ילדם.

הורים רבים ומשרד החינוך ההודי נרתעים מחינוך ולדורף. הם חוששים שהוא יפריע לילדים להתקדם כלכלית ומקצועית בעתיד. כיוון שהמדינה אינה תומכת כספית, נאלצים המורים להסתפק במשכורות צנועות

חרב המבחן הארצי של כיתה י' מונחת על צווארי ההורים והמורים. לכן כיום חינוך ולדורף בהודו מתקיים עדיין רק עד כיתה ז'. בתיכוני ההמשך, מתנהלים הלימודים לפי התכנית הממלכתית. היוזמות משתדלות לתת בהם העשרה אמנותית ברוח ולדורף.

אָאָרְמָבָה

"עברנו לְדָלָהִי", ממשיכה נְמִיטָה בסיפורה. הייתי חדשה כאן. לא הכרתי הרבה אנשים. ידעתי שבית ספר ולדורף מופיע רק כשההורים רוצים אותו. התחלנו להסתכל בכל מיני מבנים ולדבר עם אנשים, אבל שום דבר לא ממש קרה". אחרי שנה הם פתחו עמוד פייסבוק. "התחלנו להעלות פוסטים, בכל יום. עברו כמה חודשים עד שאנשים התחילו ליצור קשר. ואז הרגשנו שאנחנו צריכים שם לבית הספר

שלנו. בחרנו את השם 'בית הספר ולדורף אָאָרְמָבֶה' ('התחלה'). אנשים התחילו לכתוב ולשאול איך נראה המקום, אבל לא היה לנו בית ספר ולא מבנה. לפעמים הצטערתי שפתחתי עמוד פייסבוק, כי היה עליי לענות ולהסביר להם שזה רק חלום". כל המורות שנכחו אתנו בחדר פרצו בצחוק רם כשנְמִיטָה הגיעה לחלק הזה של הסיפור. אבל נְמִיטָה הרצינה ואמרה בכנות: "הרגשתי בתוכי שזה לא היה נכון. אנשים שאלו מה הפרוצדורה, כיצד הם יכולים לרשום את ילדיהם, והייתי צריכה להגיד להם שאין בית ספר..."

כשיצאה להרפתקת בית הספר, החליטו היא ובן זוגה לתת לו מרחב לצמוח. "תמיד חשבתי שניתן לזה זמן ונראה אם קורים דברים, ואם לא – נחזור לִפְנִיגְלוֹר ונתרום שם... האיש שלי עובד בהייטק והוא יכול לבחור היכן לעבוד". חלפה עוד שנה ושום דבר לא קרה, חוץ מהיוזמה הווירטואלית בפייסבוק, שאלות גישוש של הורים ותשובות מאכזבות של נְמִיטָה. לא נוצרה קבוצה, הורים לא חצו את סף שאלות הגישוש. נְמִיטָה ומשפחתה כבר היו אמורים לחזור לִפְנִיגְלוֹר. "התחלנו לארוז. בתי כבר הייתה בת ארבע. חשבנו שבעוד שלוש שנים אוכל לעבוד כמורה בחינוך ולדורף, ועד אז היא תישאר אתי בבית". אבל כפי שאמרנו, בהודו הדברים מתרחשים (אם הם מתרחשים) בזמן שמתאים להם, כמעט תמיד אחרי שכבר מתחילים לארוז. "פתאום זה גדל", היא מחייכת. "ההורים התחילו ליצור קשר ואמרו שהיו רוצים להיפגש. חשבנו שזה יכול להיות נחמד לפגוש אותם, ואז ניסע מכאן. נלך לִפְנִיגְלוֹר. פגשנו אותם. באו שלושה זוגות הורים. והם שאלו אותנו: אבל מה יהיה אם תעברו מכאן?"

נְמִיטָה לא ענתה להם. למחרת שוחחו היא ובן זוגה. "חשבנו: אם נעבור עכשיו לִפְנִיגְלוֹר, זה יקרה לפני שנתתי את כל מאת האחוזים שלי". הם החליטו אפוא להישאר ושנְמִיטָה תתמסר ליוזמה כל כולה, "ואז נראה – אם זה לא עובד, עדיין תהיה לנו האפשרות לעבור לִפְנִיגְלוֹר, אבל נדע שעשינו כמיטב יכולתנו". עוד הורים הצטרפו. מפגש ראשון ואז שני. הם למדו מאמרים של שטיינר, דנו בסוגיות חינוכיות שההורים הביאו מהבית. הקבוצה הלכה וגדלה וכבר היו בה 35 משתתפים. הם התחילו לחפש מקום לגן ילדים. בשל העלויות הגבוהות

החליטו בסופו של דבר לפתוח אותו בביתם הצנוע. "וכך התחלנו כאן, בבית הזה. בשנה שעברה היו לנו ארבעה ילדים, אחת מהם הבת שלי. השנה נעבור למקום חדש. הוא יפה מאוד. אנחנו מתחילים באוקטובר – גן וכיתה". אף שכבר ידענו שעומדת להיפתח כיתה א' ראשונה בבית הספר, לא יכולנו שלא להתרגש שוב.

כמה תלמידים יהיו בה? שאלתי.

"כבר יש לנו תלמידה אחת לכיתה א'", השיבה בפשטות. "הילדה הזאת תהיה בת 7. היא תוכל לבלות את מרבית הזמן בגן. כרגע יש לנו 11 ילדים בגן. אנו מאמינים שהילדה הזאת בת מזל, אני מרגישה שזה הגורל שלה".

ועכשיו נחזור לסדר הכרונולוגי של הסיפור ונספר על נסיעתנו לביתה של נְמִיטָה...

פרחים צהובים וכחולים

נסענו אל ביתה של נְמִיטָה בִּסְנֵט קוֹנְגֵ'ה. שכונת מעמד הביניים, הנמוך יותר. ברחוב, על המדרכה, כרגיל, סֶפֶר שכונתי ליד כיסא ומרָאָה, ומישהו מוכר תה, ומישהו פשוט גר שם. את הדלת פתחה לנו אישה מבוגרת, טיקה על מצחה. אמה של נְמִיטָה. חלצנו את נעלינו והיא הובילה אותנו אל חדר פנימי. הבית היה אפלולי. על הרצפה מונחים לייבוש ציורים בצבעי מים. עיגול אדום בתוך רקע כחול. עיגול צהוב בתוך רקע צהוב בהיר. הכול שידר כיתה א'. ובית. ורוך. בין הציורים טס נחושת ועליו מונחים אגסים במעגל. וכיסא נדנדה. הן ישבו על הרצפה החשופה, מצפות לנו. ארבע נשים צוחקות; נְמִיטָה הייתה עם בתה הקטנה. צעדנו פנימה, קצת במבוכה, בתחושה שאנחנו מתפרצים לתוך מעגל פרטי. על הרצפה הייתה קערית מים ובה פרחים כחולים ופרחים צהובים, ועוד קערית מים ובה פרחים אחרים, אדומים. "דיברתן עכשיו על השיעור הראשון של כיתה א'?" שאלתי מופתע. "כן, כן", צחקה האישה אפורת השיער. צחוקה המתפרץ והמתגלגל, חופשי, מלא חיים, ילווה אותנו כל המפגש. לרגליה הייתה מחברת שחורה, סגורה. הבנתי שהיא המנחה ושהן סיימו זה עתה שיעור עיוני. התיישבנו גם כן על הרצפה. הן הציגו את עצמן: אַנְדִי המלווה אפורת השיער, אַמִיטָה, גננת מקסימה שאיני זוכר את שמה ונְמִיטָה. זה היה באמצע חודש אוגוסט,

חום מטורף בניו דלהי והאוויר לח וסמיך. הרצפה הייתה צוננת. הגישו לנו מים לשתות וחטיף בוטנים מלוח. האווירה הייתה נעימה ופשוטה. כמעט מאה שנה קודם לכן, בשטוטגרט הקצת פחות לוחטת, גם כן באוגוסט, ליתר דיוק ב-25.8.1919, ניצב שטיינר מול קבוצה נרגשת. הם עמדו לפתוח בית הספר ליד מפעל הסיגריות המפורסם, והוא שוחח אתם על השיעור הראשון של כיתה א': "לאחר שתחברו בנעצים משטח לבן ללוח, קחו מכחול, טבלו אותו במים [ובצבע הצהוב] ועשו כתם צהוב קטן על פני המשטח הלבן", הציע להם. [...] ואז טבלו את המכחול שלכם בצבע הכחול וצבעו בכחול לצד הכתם הצהוב".*

אָנְנְדִי

אָנְנְדִי היא אחת ממורות ולדורף הראשונות בהודו. היא הייתה מעורבת ביוזמה הראשונה, בהִיִּדְרָפְד, לפני כ-17 שנה. עתה ביקשה נְמִיטָה שתלווה אותם בהקמת בית הספר. דיבורה רך, היא מרבה לצחוק בחדווה וצחוקה מידבק.

"אתה יודע איך זה", היא אומרת. "דברים קורים בלי היגיון. הייתי אימא שחיפשה בית ספר. בתי הייתה רק בת 5 ולמדה לפי רפורמת לימודי המדעים על מערכת השמש. פשוט ידעתי שזה לא המקום בשבילה. הייתי בחיפוש". שרשרת "צירופי מקרים" הובילה מורה גרמנייה, טינה, "שהיה לה פנאי", לעזור בהקמת בית ספר ולדורף בהִיִּדְרָפְד. "האנרגיות הללו נפגשו. טינה ליוותה אותנו שש שנים. כך יצרנו קבוצת מורים קטנה".

גם אָמִיטָה, שותפתה של נְמִיטָה ליוזמה, הגיעה לחינוך ולדורף לאחר חיפוש. שנים רבות הייתה בנקאית ואף עבדה כמה שנים עם בן זוגה בנסיכות בחריין. "כשחזרתי ידעתי שאני לא רוצה לעבוד בבנק. הייתה לי העבודה שלי. הייתי יכולה לחזור. אבל משהו בתוכי אמר לא. כשהילדים שלי היו קטנים, לא היה חינוך ולדורף בהודו. אבל תמיד רציתי משהו אחר בשבילם. שום דבר ממה שראיתי לא התאים. מצאתי את בתי הספר קרישנה מוֹרְטִי ושלחתי אותם לשם. כשעדיין עבדתי בבנק, היו לנו

* רודולף שטיינר, אמנות החינוך מתודית דידקטית (עצות מעשיות למורים), תרגום: עלי (צרעה), ספרי מיקרוקוסמוס, מהדורה שנייה, 2009

חברים שהצטרפו להתארגנות הורים לפעילויות ולדורף לילדים אחרי יום הלימודים. וכך בכל יום הלכתי לשם בהפסקות הצהריים שלי. זה היה בבית ספר ולדורף במומפי. זה נראה כל כך צנוע. אחת המורות אמרה לי: מחר אנחנו מתחילים את ההכשרה. את רוצה לבוא? וכך באתי".

מעניין איך חינוך ולדורף המערבי מתאים את עצמו להודו, אני אומר.

על הרצפה הייתה קערית מים ובה פרחים כחולים ופרחים צהובים, ועוד קערית מים ובה פרחים אחרים, אדומים. "דיברתן עכשיו על השיעור הראשון של כיתה א'?" שאלתי מופתע. "כן, כן", צחקה האישה

"בשבילי" אומרת אָנְנְדִי המלווה, "המסע המרגש ביותר היה – ועדיין – החיפוש מה מתאים לתרבות שלנו. ואנחנו התחלנו בחיפוש – מה רלוונטי לכאן".

מה רלוונטי?

אָנְנְדִי מסבירה שמורי ולדורף בהודו נמצאים בחיפוש אחר אוצרות התרבות המקומיים שיכולים להתאים לשלבים ההתפתחותיים של הילדים. משתדלים שלא "לייבא" חומרים זרים ולכפותם על התרבות שלהם, אלא אם כן השתכנעו כי הם מתאימים. ועם זה הם משתדלים שלא להתעקש רק על "הדבר ההודי", אם אינם מרגישים שהוא הנכון בדיוק לצרכים.

למשל, מה אתם מספרים בכיתה א'?

"אנחנו מספרים להם מעשיות עם. הצלחנו למצוא כמה מעשיות הודיות יפות מאוד. כמובן, עלינו להבין, ראשית, מהי מעשייה, לפני שנקפוץ ונאמר שאנחנו יכולים להשתמש בזה. ויש לנו אוסף עשיר מאוד של משלי חיות הודיים, לכיתה ב'. ולכיתה ג' – זה עדיין פתוח מאוד, ואת לא חייבת ללמד דווקא את הדבר ההודי".

בכיתה ג', כידוע, נהוג לספר את סיפור הבריאה המקראי, את סיפור גן העדן ו"הנפילה", הגירוש. בישראל נהוג לספר את סיפורי בראשית – הבריאה,

צוחקת. "לא מצאנו דבר שישווה לזה... אנחנו כל כך מאוהבים בהם. בכיתה ה' אנחנו מספרים הרבה מאוד מיתולוגיות הודיות, בייחוד מהמְהֶהְרֶטָה. סיפור המְהֶהְרֶטָה שונה מאוד מהרְהִמְיָה, משום שיש בו הרבה אסטרטגיה מנטלית, עם המלחמות והתכנונים – זה קצת כמו אודיסאוס".

הגננת המקסימה הוסיפה שבגנים ובבתי הספר ולדורף בהודו, משלבים שירים הודיים מסורתיים. "בגן אנחנו שרים שירים הודיים. יש לנו כל כך הרבה חגים, זה אחר זה. יש לנו הרבה שירים מסורתיים. אבל אנחנו מנסים לעשות אותם בדרך של ולדורף. מנסים להבין את המהות של החג המסוים, של העונה". בשל מספרן העצום של השפות בהודו, במידה רבה מתנהלים החיים והלימודים בגנים ובבתי הספר באנגלית. "יש לנו כל כך הרבה שפות בהודו. כל כך הרבה".

מקדש האנתרופוסופיה

כשנסענו צפונה לקְסֶרְדֵי, שעות רבות ומתישות, לאורך כבישים צרים ומשובשים, מאחורי משאיות צבעוניות שעל גביהן כתוב תמיד באותיות ענקיות "צֶפְרו, בבקשה!" בכל רגע נחלץ אָנָּן הנהג מכמעט תאונה או מכמעט נפילה לתהום. עצביו כבר היו

גן עדן, סיפורי האבות והאימהות ועוד. אָנָּדִי ועמיתיה המורים הרגישו שסיפורים אלו רחוקים מדי מן התרבות ההודית, אך גם בה התקשו למצוא את הנרטיב המתאים.

"היה קשה מאוד למצוא סיפור – סיפור עם, מיתולוגיה", היא מסבירה. "את סיפורי הבריאה יש לנו במיתולוגיה ההודית, אלה סיפורים נפלאים ויש בהם הרבה אפשרויות נהדרות לציור. עבדנו עם זה. אבל היה לנו קשה למצוא סיפור שמקביל לסיפור הנפילה מגן העדן. ניסינו לעבוד עם הָהִמְיָה כי יש שם האלמנטים הגדולים הללו של פירוד – פירוד מהמשפחה, ואז פירוד בין רְהִמָה לְסִיטָה. וזה אכן עבד היטב עם הילדים, וחשבנו שזה הזמן הנכון להביא את זה... מבחינה תודעתית, זה פוגש משהו בילד, בכיתה ג'. גם עשינו משהו מעניין: תקופה שלמה של תעשייה עתיקה. התעשייה הזאת שחיה ופועלת מסביבנו. הילדים היו מאושרים לגמרי עם זה. ועשינו עוד תקופה של חקלאות. זה היה נפלא". לעומת סיפורי התורה, שהיו מרוחקים מדי בעיניהם, את סיפורי הצפון, על עלילותיהם מסמרות השיער – מצחיקות, מפחידות, מלאות פעולה ורגשות אנושיים – הם מאמצים בשתי זרועות. "בכיתה ד' אנחנו לגמרי מאוהבים בסיפורי הצפון, סלח לנו..." היא

מצאתי את הקשר לאנתרופוסופיה. הרגשתי לגמרי בבית. תחום שלם נפתח לפניי". כיום, לאחר שנים רבות של חינוך כיתות ולדורף ולימודי אנתרופוסופיה, אֶנְנְדִי מרגישה מפויסת גם עם ההינדואיזם. "עכשיו אני גרה בדרום הודו. יש שם מקדש הינדי עתיק מאוד. אני אוהבת ללכת לשם, כי אני מוצאת קשר חדש אל הדת שלי עצמי. נתמזל מזלי ועבדתי עם קולגות יוצאים מגדר הרגיל. אני כל כך מלאת הודיה". אֶמִיטָה, המורה שהצטרפה ליוזמה, פגשה את האנתרופוסופיה בגיל מבוגר יחסית. "באתי ממשפחה הינדית אורתודוקסית ומסורתית מאוד", היא מספרת.

**"גם היום יש לי מקדש בביתי",
אֶמִיטָה מחייכת. "אבל היום
כשאני מביטה בְּשִׁינָה, זה שונה
מאוד מהמבט שלי בו לפני כן.
בעבר הוא היה רק אבאלה
גדול, עכשיו הוא שונה לגמרי.
עכשיו הוא... עכשיו אני שִׁינָה"**

היה לך מקדש קטן בבית? אני שואל.
"גם היום יש לי מקדש בביתי", אֶמִיטָה מחייכת.
"אבל היום כשאני מביטה בְּשִׁינָה, זה שונה מאוד
מהמבט שלי בו לפני כן. בעבר הוא היה רק אבאלה
גדול, והייתי אומרת לו: 'הו, אני צריכה לעבור את
המבחן הזה! 'הוא היה אומר: 'אוקיי. את עוברת!
'עכשיו הוא שונה לגמרי. עכשיו הוא... עכשיו אני
שִׁינָה. יש לי תודעה לא מודעת, לא ערה, של היותי
הוא. אבל אני יודעת שעלי להגיע לשם. אני לא
ממהרת. זה יכול לקחת זמנים, מחזורי חיים. בשבילי,
התגשמות חוזרת איננה אמונה. היא עובדה".
רצינו לראות את המבנה החדש של הגן והכיתה.
צעדנו בדרך כפרית למחצה. נְמִיטָה ואילת, לבושות
קוֹרְטוֹת, שוחחו על ענייני הגן ונראו כשתי אחיות.
כשהגענו, ילדה רצה מן החצר אל זרועות נְמִיטָה. היא
הייתה התלמידה של כיתה א'. זוג הורים צעירים
עבדו בחצר. הם נראו מאושרים כל כך על הזכות
לשלוח את ילדם למקום הזה. הזדהיתי אתם. זכרתי
כמה היינו מאושרים כשהתבשרנו שבננו הבכור
התקבל לגן ולדורף. בלוח המודעות היו תלויות
מודעות מצוירות להורים, כמו בכל גן ולדורף. הגן

רופפים. חשבתי משום מה שזה הזמן המתאים
לדיון תיאולוגי. דיברנו על פנתיאון האלים ההינדי.
על אַרְגוֹנָה הקשת, על קרישנה, על שִׁינָה. הוא
שלף את ארנקו והראה לי תמונות של אלים.
שלפתי מנבכי זכרוני את מה שלמדתי כמחנך
בתקופת מיתולוגיות קדומות של כיתה ה'. ואז הוא
שאל אותי שאלות מנומסות על היהדות. עניתי.
הסברתי לו מהו מונותאיזם. בהודו גם הנהגים הם
תיאולוגים היודעים לשאול. בסופו של דבר השתתק
כמה רגעים ואמר: "אז היהדות היא בעצם בדיוק
כמו ההינדואיזם, נכון?" הרהרתי הרבה במסקנה
המפתיעה שלו. עכשיו סיפרתי את הסיפור הזה
למורות. "כן", אמרה אֶנְנְדִי. "אני מרגישה שבמובן
רחב, הודו מאמצת לחיקה את האנתרופוסופיה
כעוד מערכת של אמונות. לא קל להמיר את
אמונתנו, משום שזה מעורר בנו התנגדות. לכן יש
לי תחושה שהאנתרופוסופיה נהפכה לעוד דת בין
הדתות בהודו, וכך מקבלים אותה.
ובאופן אישי? – אני שואל.

עכשיו אני שִׁינָה

"אני באה ממשפחה הינדית", מספרת אֶנְנְדִי. "לא
מאוד אורתודוקסית, למזלי – אבל אבי היה איש
מאמין. כאדם צעיר, התרחקתי מכל אמונה. רציתי
את מה שהגינני. השפיעה עליי גם הדרך שבה למדנו
מדעים בכיתות. את יושבת בכיתה ואומרים לך
שאת אך ורק אטומים ותו לא. קשה מאוד למצוא
מקום לאלוהים בתוך זה". אֶנְנְדִי צוחקת צחוק גדול.
"עזבתי את אלוהים. הוא לא היה בחיי. לגמרי. לכן
נמלטתי גם מן האנתרופוסופיה. כי זה נראה לי כמו
עוד אמונה. אבל כשבתי, שהייתה בת חמש, למדה
על מערכת השמש, ידעתי שמשו חסר. ובדיוק אז
ולדורף נקרה בדרכי. בתחילה, הרגשתי התנגדות
קיצונית לאנתרופוסופיה. שנאתי את זה". שוב היא
צוחקת. "אמרתי: זה הדבר שאני בורחת מפניו.
תכננתי להיות מורה, אבל למרבה המזל, התחלתי
לעבוד דווקא בפעוטון. טינה אמרה: את תהיי מורה
גרועה". ושם, בפעוטון, התיאוריה שלמדה בשיעורי
האנתרופוסופיה פגשה את המציאות. "אתה יודע,
הקטנים הללו עומדים מולך. ואז אתה לא יכול
להתנגד לתיאוריה, כי אתה רואה דברים. פתאום
אתה מבין שהם באו הנה ללמד אותנו דבר מה. ואז

היה ורדרד. פינת טבע בשלבי התגבשות. רהיטים וצעצועים פשוטים של עץ. וילונות ורודים. ילדת כיתה א' הסתובבה כנסיכה בארמונה. נְמִיטָה ואילת מצאו להן מלאכה לעשותה. ועל הקיר תלויה תמונה של שִׁינָה, ילד בזרועותיו. אף שהמקום דמה לגנים בישראל ובאירופה, הוא היה הודי כל כך. חלפו שנתיים. אילת כבר חזרה ארצה השנה אבל היא ונְמִיטָה עומדות בקשר. היא מספרת לי על ההתפתחויות באָאָרְמָה ומעדכנת אותי בחדשות. הילדה היחידה שהייתה בכיתה א' הראשונה כבר עזבה. הוריה, אנשי צבא, המשיכו בנדודיהם אֶתָה. בשנה האחרונה נפתחו שתי כיתות בבית הספר: כיתה א' ובה שבעה תלמידים וכיתה ג'-ד' ובה ארבעה. נְמִיטָה מוסיפה להפיץ את חזונה ומצרפת הורים חדשים. כחלק מהפצת החזון וגיוס הכספים ליוזמה, היא ממשיכה במתן השתלמויות, קצתן מיועדות לקבוצות סגורות, קצתן פתוחות לקהל הרחב. היא אף התקשרה עם בית ספר פרטי, לא אנתרופוסופי, ומעניקה קורס מבוא לולדורף למורים העובדים בו.

גְנֵדָה

יומיים לפני המפגש עם אָאָרְמָה הצטרפנו, יהונתן בני ואני, לטיול אופניים באזור העתיק של דְּלָהִי, בכבישים שרק בדרך נס אפשר לרכוב בהם ולחזור שלמים (אבל נסים מתרחשים בהודו, כל העת, עניין שבשגרה). חברנו לקבוצה של גרמניות וגרמנים שכאלו דיוושו כל ימיהם בכבישים הללו. רכבנו ברחובות שעד היום נשים אינן מעוזות לעבור בהם לבדן. מקומות שבהם מבקשי פרנסה חסרי שם וחסרי אשליות חיים בהם בצפיפות מחרידה, עובדים, לנים, מבשלים, מתרחצים ומזדקנים, על המדרכות ועל הגגות. באחת הסמטאות הנידחות פגשנו את גְנֵדָה עליו השלום. הוא עמד שם לרגע, באמצע צעדת המלח הנצחית שלו, מבויש מעט. משקפיו עגולי העדשות נגזלו ממנו, ודאי הקופיפים העירוניים המרושעים של דְּלָהִי הם שחמדו להם לצון. ציפורים טינפו את פסלו ואיש לא ניקה. הוא הביט בהודו שלו, הנטושה שם ברחובות מוזנחים וסואנים מדי, בעיניים כואבות, אוהבות. איש לא שמע כשקרא לעוברים ושבים: לא כלכלת המערב מכריעה אתכם. אלא אתם משתעבדים מרצונכם

החופשי לחוסר הנחת של המערב, לתחלואיו ולערכים החומרניים שמבקשים להשתלט עליו לחלוטין. מתמכרים לתרבות הצריכה. מוכרים בנזיד עדשים את כל נכסיכם האישיים, המשפחתיים, התרבותיים והרוחניים. סוגדים לאלילי המערב – הממון והצרכנות. האלפים שחלפו על פניו לא הטו לו אוזן. הם היו טרודים מדי בניסיון נואש להשיג עוד רופי. עכשיו, כשיצאנו מאָאָרְמָה, רציתי לבוא אליו, לשמח מעט את לבו ולספר לו כי פגשתי הודים שאוהבים את תרבותם מאוד. מצד אחד מאמצים אל זרועותיהם את חינוך ולדורף – תוצר מובהק של המערב, בעל מאפיינים אירופיים; ומצד אחר, אינם מוכנים לייבא נכסי צאן ברזל מן המערב ולהכניסם בשרירותיות אל החינוך. נראה שאינם מתבטלים לפני המערב ולא לפני חינוך ולדורף. מאמינים שכמעט הכול יש להם, בתרבותם העתיקה המפוארת, כל מה שילדיהם זקוקים לו: מזון בריא המתאים לשלביהם התפתחותיים, לצורכיהם הפיזיולוגיים, הנפשיים והרוחניים, למקום ולזמן שהם חיים בהם. אך את מה שאינם מוצאים בהודו, אין להם קושי לאמץ מן המערב ולהתאים. "הבט בהם, מהטמה", רציתי להוסיף ולומר לו, "כמה תום לב וצניעות". חשבתי על שני המורים האהובים הקשישים, גנדה ושטיינר, המורה המזרחי שהכיר לעומקה את תרבות המערב, והמורה המערבי שהכיר לעומקה את תרבות המזרח. וכבר ראיתי אותם יושבים על ארגזי עץ באיזו דְּהָהָה מאולתרת ומאובקת בשולי הדרכים; משוחחים על ענייני חינוך ואדם ועל האנושות כולה, צוחקים בקול רם, מנשנשים סְמוֹסָה מטוגנת, מקנחים בצ'י מתוק חריף ומשכינים שלום בעולם.